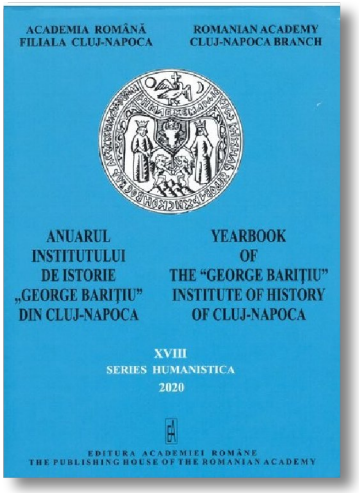

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

Armata Transilvaniei și justiția militară în lumina unui edict din anul 1671

Gabriel-Virgil Rusu

How to cite this article:
Rusu, Gabriel-Virgil (2020) *Armata Transilvaniei și justiția militară în lumina unui edict din anul 1671*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 18, pp. 351–366. DOI: 10.5281/zenodo.22964421

© 2020: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

ARMATA TRANSILVANIEI ŞI JUSTIŢIA MILITARĂ ÎN LUMINA UNUI EDICT DIN ANUL 1671

Gabriel-Virgil Rusu

Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract. *THE TRANSYLVANIAN ARMY AND MILITARY JUSTICE HIGHLIGHTED BY AN EDICT FROM 1671. One of the most important voivodal institutions of Transylvania, with an uninterrupted continuity in the period of the Principate, was the army (Exercitus Transylvanie). This evolution meant important changes: the men power development - its expansion in numbers, in their training and their war strategy - determined its involvement in many fighting campaigns throughout Central and South-East Europe for eight centuries. This paper addresses a large military law terminology - through the analysis and interpretation of an edict (regulations) unknown by Romanian historiography, made by Transylvanian prince Mihail Apafi, in 1671 - contributing in completing historical and juridical information regarding the way the army and all military personnel were not only disciplined, but also how was its Christian morale towards internal and international war campaigns.*

Keywords*: Tansylvania, army, justice, military, regulation, punishment*

Studiul elementelor de justiţie militară din Transilvania Evului Mediu şi a Epocii Premoderne nu a făcut obiectul unor cercetări interdisciplinare aprofundate, cel puţin din partea istoriografiei şi ştiinţei dreptului românesc, analizate în complementaritatea celor două discipline. Puţinele referiri la armată şi la legile militare au fost reiterate, compilate și dezbătute în compendii şi în alte lucrări generale, lipsind în acest fel numeroase elemente de detaliu. În consecinţă, vă propunem o cercetare exploratorie, urmărind firul cronologic al evoluţiei instituţiei armatei ardelene şi a normelor de război integratoare, rezultând astfel o expunere de informaţii şi date istorice, nu neapărat o analiză care, desigur, ca metodă de cercetare, nu va lipsi cu desăvârşire. Dubla condiţionare, anume ineditul tratării subiectului, respectiv numărul redus al documentelor şi lucrărilor specifice (specializate) pe care se sprijină lucrarea, ne obligă la a avertiza cititorul asupra ambiţiilor limitate ale textului de faţă, asigurându-l însă că demersul se va rafina cu

Anuarul Inst. de Istorie „G. Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XVIII, 2020, p. 351–366

alte ocazii, pe măsură ce corpusul analitic care circumscrie subiectul va căpăta o mai mare consistenţă empirică.

Astfel, până la a ajunge la „miezul" cercetării – *Edictum militare* emis la data de 10 iunie 1671 la Alba Iulia de către principele Mihail Apafi, vom prezenta constituirea armatei voievodatului ardelean (900-1541), locul şi rolul ei în arhitectura instituţională, modul în care aceasta era structurată şi angrenată în diferitele campanii militare interne sau externe. Firul evoluţiei oştirii ardelene va continua cu perioada Principatului Transilvaniei, când, în timpurile schimbătoare din Europa, aducătoare de noi transformări geo-politice, economice și sociale, alături de mutaţiile semnificative în filosofia şi tactica războiului, instituţia se va moderniza şi va deveni mai eficientă. Nu va fi omisă din descriere involuţia sau, mai degrabă, perioada de decădere prin care a trecut armata în timpul principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea, în anul 1657, cu ocazia neinspiratei expediţii războinice în *Respublica* polonă. Evoluţia de circa opt secole a armatei transilvănene, urmată de desfiinţarea sa, se va încheia odată cu eşecul insurecţiei ardelene numită „Războiului curuţilor" de la începutul secolului al XVIII-lea.

Elementele de drept militar (*Jus ad bellum*), greu identificabile în corpusurile de legi ale Transilvaniei, *Opus Tripartitum, Approbatae et Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum,* sunt completate cu aşa-numita „legislaţie specială", în fapt regulamente, numite *edicta*.[1] Documentul inedit, expus în ultima parte a lucrării, şi analiza sintetică pe marginea sa, din perspectivă istorico-juridică, a mecanismelor inchizitoriale şi punitive ce reglementau viaţa de tabără în secolul al XVII-lea, se vor a fi o modestă contribuţie din partea noastră la consolidarea domeniului. Suntem de părere că există premisele unor proiecte de cercetare în materie de justiţie militară transilvană, medievală şi premodernă, iar documentele de arhivă, edite sau inedite (de la regulamente militare, edicte princiare, acte de judecată, până la corespondenţă, conscripţii militare, rapoarte informative etc.), aşteaptă să fie cercetate şi interpretate.

CONSTITUIREA UNEI ARMATE ÎN TRANSILVANIA

Din aparatul direct subordonat autorităţii supreme în stat, voievodului Transilvaniei şi, după anul 1541, când regatul Ungariei practic dispare ca entitate politică, principelui ardelean, nu lipseşte armata. Ea este o structură formată din profesionişti ai armelor, alături de elemente compozite, neprofesioniste, cu un minimum de instrucţie, dar ataşate valorilor statului, care, împreună cu reţelele de fortificaţii, formează un sistem de securitate mai mult sau mai puţin eficient. Responsabil cu organizarea militară este, desigur, şeful statului, care alocă resurse umane şi financiare, implicând în acest efort şi nobilimea politică, prosperă economic.

[1] Cercetări în domeniul justiţiei şi regulamentelor militare la Florin Ardelean (2011).

Armata este o instituţie veche, apărută în Antichitate, odată cu geneza statului, care avea nevoie de un reazem coercitiv pentru asigurarea păcii interne şi a protecţiei în faţa unor agresiuni străine. În bazinul Carpaţilor, primele structuri militare formate din coagularea oştilor tribale sub o singură autoritate monarhic-militară au apărut în timpul efemerului regat dacic (sec. I î. Hr. - sec. I d. Hr), dar ele au fost înfrânte şi desfiinţate de legiunile şi cohortele romane în urma războaielor traiane soldate cu înfiinţarea provinciei Dacia, în anul 106. După perioada 271-274, când ultimele armate regulate romane se retrag, abandonând teritoriile nord-dunărene barbarilor, vor trece secole întregi până când populaţia rămasă în acest areal va avea forţa politică şi economică necesară pentru o organizare militară locală menită a face faţă valurilor succesive de hoarde înarmate gotice, avare, hunice, gepide sau slave.

Abia în jurul anului 900, o mică oaste transilvană încearcă să se opună, fără succes, agresiunii unuia dintre cele şapte triburi maghiare venite din Pannonia. În faţa cavalerilor nomazi, pentru care lupta reprezenta un modus vivendi, luptătorii-ţărani valahi şi slavi ai ducelui Gelu nu au avut nicio şansă. Superiori ca număr, tactică şi logistică militară, ungurii biruitori iau în stăpânire voievodatul de pe Someşuri, pe care-l dezvoltă instituţional şi-l extind, până în anul 1002, când Ştefan cel Sfânt al proaspătului regat apostolic maghiar, invocând motive de ordin economic şi religios, invadează Transilvania şi înfrânge rezistenţa lui Gyula cel Tânăr, integrând voievodatul între ţările supuse Sfintei Coroane.

Cu o organizare de tip autonom, ce presupunea o serie de instituţii centrale aflate sub autoritatea unui voievod – vasal al regelui Ungariei -, asistat de un vicevoievod, voievodatul de pe Podişul Transilvaniei a avut o existenţă seculară. În arhitectura sa instituţională identificăm o cancelarie voievodală, o adunare de stări – aşa-numitele congregatio generalis, la care luau parte nobilimea de curte şi cea provincială maghiară, alături de fruntaşii saşilor, secuilor şi românilor -, instituţiile fiscale şi, nu în ultimul rând, o armată proprie. În baza unui drept consuetudinar, voievodul avea calitatea de comandant suprem al oştirii. În Ţara Românească şi Moldova, domnitorul era şi „mare voievod", adică şef al armatei, iar Transilvania nu făcea excepţie de la această regulă, organizarea militară apropiindu-se de modelele occidentale.

Armata (exercitus) era formată din trupele recrutate din comitatele nobiliare, dar şi din hospites sosiţi şi colonizaţi în ţară: saşii şi secuii, organizaţi în scaune şi districte. Se adăugau apoi banderiile, adică detaşamentele baronilor şi înalţilor prelaţi (nu foarte multe în Transilvania), alcătuite din soldaţi aflaţi în solda acestora şi care, potrivit principiilor feudalităţii, erau puse şi la dispoziţia regelui, seniorul suprem, ori de câte ori acesta le solicita. Banderiile reprezentau în timpul lui Sigismund de Luxemburg o componentă esenţială a armatei Ungariei; prin decretul emis de regele Vladislav al II-lea în anul 1492, s-a stabilit că numărul minim de combatanţi să fie de 400: jumătate din aceştia o reprezenta cavaleria grea (armigeri), iar cealaltă jumătate cavaleria uşoară de husari (Ardelean, 2019).

La armata Transilvaniei contribuiau şi comunităţile româneşti, precum şi oraşele şi târgurile, potrivit unui algoritm stabilit de voievod. La nevoie se putea

apela şi la recrutarea unor iobagi care, înarmaţi şi instruiţi, puteau participa la campaniile militare ca trupe auxiliare (militia). Recrutarea avea la bază conscripţiile militare introduse de regele Sigismund de Luxemburg, la finele veacului al XIV-lea, pe fondul creşterii ameninţării otomane la Dunărea de Jos. Ridicarea la arme a iobagilor reprezenta o situaţie de excepţie de la regula medievală potrivit căreia destinul omului era condiţionat de starea socială în care se năştea, trebuia să trăiască şi murea. Laboratores (ţăranii) nu puteau deveni bellatores (cavaleri), iar oratores (preoţii) erau recrutaţi exclusiv dintre nobili. Or, situaţia se schimbă în această parte a Europei, când, constrânse de invazia Semilunii, autorităţile centrale admit recrutarea iobagilor de pe domeniile nobiliare, regale şi bisericeşti. Aşa a apărut militia portalis, o armată de conscripţie recrutată în funcţie de numărul de coloni, sesii iobăgeşti sau porţi fiscale. Astfel, 1 din 10 iobagi de pe domeniu trebuiau să se prezinte, în caz nevoie, la oaste. Conscripţiile militare au valoare de lege, incumbând obligaţii pentru cei conscrişi. Nerespectarea prevederilor sistemului de recrutare atrăgea sancţionarea stăpânului de domeniu cu o amendă de până la 50 de mărci.

Armata voievodatului, în frunte cu conducătorul ei, a participat la numeroase campanii militare ale regatului maghiar; l-a însoţit pe regele Solomon în intervenţia contra pecenegilor soldată cu victoria de la Chiraleş (1068), a fost alături de regele-cavaler Ladislau cel Sfânt în luptele de cucerire a Croaţiei şi Slavoniei (1091) ori s-au bătut alături de oştile regelui Bela al IV-lea contra invadatorilor mongoli (1241). Cu ocazia Răscoalei de la Bobâlna (1437), oastea voievodală este copleşită de tumultul iobăgesc şi primeşte ajutorul regelui Sigismund de Luxemburg în restabilirea situaţiei. Detaşamentele nobiliare ale cnejilor români din zona Hunedoarei şi Banatului sunt alături de Iancu de Hunedoara în Campania cea lungă din sudul Dunării (1443), în Cruciada de la Varna (1444) sau la lupta decisivă cu Mahomed Cuceritorul de la Belgrad (1456).

Banderia era extrem de mobilă şi, fiind dependentă politic şi financiar de seniorul şi sponsorul ei, putea fi uşor coruptă politic. În perioadele de frondă nobiliară sau de interregnum, armatele nobiliare puteau decide cui i se atribuie sau nu coroana Sfântului Ştefan. A fost cazul voievozilor ardeleni Roland Borşa (1282-1293, cu întreruperi) şi Ladislau Kán, care promovează politici centrifuge, dorind transformarea Transilvaniei în „regnum" (Pop, 2003), adică în regat de sine stătător, bazându-se pe unităţile militare proprii. Acesta va fi motivul pentru care unele capete încoronate încearcă să înfiinţeze armatele de mercenari, multietnice, supuse direct controlului lor.

Matia Corvinul a fost unul dintre primii suverani europeni care a avut în permanenţă sub autoritatea sa contingente mercenare. Cele dintâi unităţi le formează în 1462 prin angajarea soldaţilor cehi ai baronului Jiskra, iar numărul lor sporeşte în timpul războaielor din Austria şi Boemia. Oastea de mercenari, compusă din cavaleri germani, cehi şi maghiari, va căpăta numele de Fekete sereg (Armata neagră). Potrivit lui Bonfini, cu ocazia unei reviste de front, din anul 1487, de la Viena, aceasta era alcătuită din 20.000 de soldaţi din cavaleria grea şi 8.000 de pedestraşi. Corpusul de mercenari a fost condusă de Matia cu

mână de fier, dovedindu-şi de multe ori eficienţa. În schimb, întreţinerea armatei reprezenta o adevărată provocare pentru finanţele regatului. Solda lunară a unui cavalerist era de cel puţin3 florini, în timp ce un pedestraş primea 2 florini (Pál, 2006).[2] Principala preocupare a baronilor maghiari, la moartea regelui Matia, a fost să desfiinţeze „Armata neagră", contribuind în mod iresponsabil la slăbirea capacităţii de luptă a ţării, aspect care se va vedea la începutul veacului următor.

Trebuie remarcat că Fekete sereg a fost una din primele armate moderne ale Europei, că ea era o expresie a consolidării monarhiilor centralizate (state fiscal-militare) şi a modificărilor importante în filosofia războiului, care au avut lor în secolele XV-XVI. Statele din centrul şi apusul continentului cunoşteau o adevărată „revoluţie militară", printr-o schimbare radicală în abordarea tactică a bătăliilor. Un element important l-a reprezentat utilizarea la scară largă a armelor de foc, tot mai diverse şi mai adaptate luptelor, dar şi realizarea formaţiunilor de luptă liniare ce favorizau întrebuinţarea mai eficientă a gurilor de foc. O adevărată „revoluţie a prafului de puşcă" are loc pe continent, iar inginerii şi arhitecţii proiectează şi construiesc fortificaţii bastionare cu planuri geometrice, care aduc avantajul de partea celor asediaţi (Ardelean, 2019). Una dintre cele mai reprezentative construcţii militare bastionare ale Transilvaniei a fost cea de la Gherla, ridicată între anii 1538-1540, din iniţiativa cardinalului George Martinuzzi, care a apelat la echipa arhitectului italian Domenico da Bologna. De-a lungul veacurilor, fortificaţia şi-a dovedit eficienţa, rezistând majorităţii asediilor.

Toate aceste mutaţii se produc şi pe fondul ofensivei Semilunii în Europa sud-estică şi centrală. În anul 1521, la Mohacs, oastea regatului, condusă diletant de arhiepiscopul de Kalocsa, Paul Tomori, este înfrântă în numai câteva ceasuri de spahiii şi ienicerii sultanului Suleiman Magnificul. Lipsa de profesionalism şi orgoliile politice au făcut ca înaltul prelat, devenit strateg militar, să nu mai aştepte armata Transilvaniei şi pe voievodul ei, Ioan Zapolya, dorind să-şi asume singur eventualul succes. Au urmat, în anul 1541, ocuparea capitalei Buda şi transformarea părţii centrale a Ungariei în paşalâc. Ardealul voievodal, la care s-au lipit comitatele din regat neocupate de otomani, adică Partium regni Hungariae (Banatul, Crişana, Sătmarul şi Maramureşul), se va constitui într-un principat aflat sub suzeranitatea Înaltei Porţi.

ARMATA TRANSILVANIEI ÎN EPOCA PRINCIPATULUI

În vremurile tulburi în care s-a constituit, a evoluat şi, mai apoi, şi-a încetat existenţa politică în regim semi-independent, Principatul Transilvaniei (1541-1691), autorităţile au depus mari eforturi pentru apărarea bunurilor publice şi private, pentru securizarea frontierelor (în accepţiunea lor medievală, premodernă),

[2]Pentru a avea o reprezentare a cât însemna solda unui mercenar trebuie spus că în secolul al XVII-lea un animal de povară era evaluat între 6 şi 9 florini (Dáné, 2006).

precum şi în scopul promovării unor politici externe regionale menite să confere putere şi prestigiu. Inevitabil, creşterea rolului armatei, recrutarea, dotarea şi pregătirea contingentelor, precum şi întărirea sistemului de fortificaţii, după paradigmele apusene, au fost nelipsite din preocupările suveranilor de la Alba Iulia, aşa cum rezultă din jurămintele de investitură.

Armata Principatului s-a dezvoltat pe structura celei voievodale. Principele, la fel ca odinioară voievodul, era comandantul suprem cu prerogative militare emergente din tradiţia voievodală. În calitatea sa de şef absolut al armatei, el putea decide declararea războiului sau încheierea păcii, mobilizarea oştirii, alocarea unor fonduri destinate participării în campaniile militare, sau, pe timp de pace, organizarea unor reviste de front şi implementarea programelor de instrucţie. Data şi locul revistelor de front, numite mustra, erau stabilite în funcţie de agenda principelui: în 1575, Ştefan Báthory verifica personal trupele din comitatele Hunedoara şi Alba, celelalte comitate fiind convocate la Turda, iar, după aproape un secol, în anul 1657, urmaşul său, principele Gheorghe Rákóczi al II-lea, îşi inspecta oastea pe platoul din faţa cetăţii Gherla, înainte de a pleca la război în Polonia (Rusu, 2004). Un loc obişnuit pentru mustra era râtul de lângă satul Someşeni, comitatul Clujului. Studiul lui Pokoly József (1901) relevă faptul că neprezentarea potentaţilor locali la aceste activităţi era considerată un delict, cei vinovaţi putând fi sancţionaţi de principe, riscând chiar să-şi piardă averea şi statutul social, aşa cum rezultă, spre exemplu, din documentele comitatului Solnocul Interior.

Calităţile militare ale principelui au variat, de la caz la caz, de la cei care au dat dovadă de lacune majore în coordonarea armatei (de pildă, Gheorghe Rákóczi al II-lea nu a fost un bun strateg, a reacţionat de multe ori emoţional şi nu a ţinut seama de expertizele generalilor săi – vezi expediţia polonă din anul 1657; nici Andrei Báthory nu a fost un bun comandant: s-a văzut acest lucru la Şelimbăr, în anul 1599) până la remarcabili strategi - vezi cazul lui Gabriel Bethlen (care şi-a condus personal oştile în Ungaria Superioară, smulgând de la Habsburgi importante teritorii catolice) sau Ştefan Báthory (care a rămas în conştiinţa polonezilor drept „gloriosul” şi învingătorul ţarului Ivan cel Groaznic, căruia trupele de secui i-au produs mari pagube pe câmpul de luptă de la Psków, în luna august a anului 1581, aşa cum o subliniază Davies, 2005).

Comandantul suprem era secondat de marele general al armatei (főgenerális), numit în izvoare şi „căpitan suprem” (capitaneus supremus), aşa cum au fost Moise Székely, Ştefan Bocskay, Gabriel Bethlen sau Ioan Kemény, buni conducători de oşti, toţi deveniţi principi ai Transilvaniei. Alţii, precum Balthazar Báthory (nobil din familia princiară care a aspirat la cea dintâi funcţie în stat de pe poziţia de general suprem, apoi de guvernator) sau Paul Béldi, complotând şi implicându-se în urzeli politice, şi-au pierdut viaţa (marele general Béldi, încercând să-l înlăture pe principele Mihail Apafi de la putere, a sfârşit sugrumat în beciurile de la Ediküle, deşi încercase să-şi găsească salvarea în exil, pe malurile Bosforului).

Armata (Extercitus Transylvaniae), extinsă numeric, mai performantă şi cu competenţe mai mari decât cea voievodală, se compunea din „oastea princiară

permanentă" şi „oastea ţării", aceasta din urmă strânsă (la şi) de nevoie de nobilimea comitatelor, de secui şi saşi. Cea dintâi componentă a armatei transilvane, oastea permanentă a principelui (un element de noutate faţă de perioada voievodală), era formată din profesionişti, ostaşi de meserie, bine instruiţi, echipaţi şi plătiţi din vistieria statului (solde lunare). Avea unităţi de cavalerie, de pedestrime şi trupe de mercenari, existând chiar şi un corp ce însoţea convoiul princiar pretutindeni, asigurând protecţia suveranului.

Principele, în acord cu Dieta, stabilea în mod clar locurile în care era permisă încartiruirea, precum şi pe cele în care aceasta era interzisă. Se exceptau domeniile nobiliare, ţinuturile saşilor, oraşele etc., amenzile pentru cei care încălcau normele fiind foarte mari, mergând până la suma de 200 de florini. Pe timp de pace, contingentele regulate nu se ridicau la peste 1000 de persoane, dar la nevoie ele erau completate de trupe auxiliare formate din garnizoanele cetăţilor fiscale (dărăbani, puşcaşi, libertini) şi plăieşi, aceştia din urmă fiind ţărani scutiţi de biruri în schimbul prestării serviciului de pază a graniţelor ţării (Andea, 2003). Toţi erau obligaţi ca, în condiţii de mobilizare, să răspundă prompt, având asupra lor echipamentul militar complet. În semn de apreciere pentru implicarea şi devotamentul faţă de principe şi faţă de ţară, în secolul al XVII-lea, o mare parte dintre puşcaşii cetăţii Chioar au fost înnobilaţi ca armalişti (Hossu, 2003).

O salbă de fortificaţii proteja spre vest şi nord Principatul, în vreme ce răsăritul şi sudul erau apărate de intruziunile agresive de Munţii Carpaţi şi de cetăţile de la intrările/ieşirile din defileuri: Făgăraş, Micloşoara, Prejmer, Bran sau Odorhei. Lipsa formelor de relief înalte spre ţinuturile controlate de turci în pusta maghiară i-a determinat pe suveranii de la Alba Iulia să acorde o mare importanţă întreţinerii şi extinderii sistemelor de fortificaţii ale cetăţilor: Lugoj, Caransebeş, Timişoara, Jidoara, Făget, Arad, Lipova, Şoimuş, Vărădia de Mureş, Şiria, Ineu, Dezna, Beiuş, Pomezeu, Oradea, Şinteu, Săcuieni, Sâniob Sătmar şi Hust. Supuse la mare presiune de beii războinici din Alföld, aceste construcţii militar-arhitectonice vor fi ocupate sau cedate rând pe rând, iar principatul îşi va vedea redus teritoriul cu fiecare cetate pierdută.

Mai ales după pierderea Banatului timişan (1551) şi căderea cetăţii Oradea (1660), un al doilea brâu de fortificaţii, un al doilea aliniament din piatră va fi pus în faţa agresorilor dinspre apus: Haţeg, Deva, Ilia, Bologa, Şimleu, Cehu Silvaniei şi Chioar, la care se adăugau cetăţile din interior cu rol strategic la fel de important, cele din Beclean, Gherla sau Gurghiu. Şi principalele oraşe transilvane aveau incinte de apărare impresionante, care au rezistat asediilor, aşa cum a fost cazul Clujului, Sibiului, Braşovului, Sighişoarei, Bistriţei sau al capitalei Alba Iulia. Pentru întreţinerea zidurilor acestora s-au depus eforturi deosebite, mulţi ţărani fiind obligaţi la gratuitus labor (Monumenta, 1883).[3]

[3]*Gratuitus labor* se realiza conform sistemului celor trei naţiuni privilegiate. Dieta de la Alba Iulia din 13 mai-10 iunie din 1635 decreta în art. XX: *Am hotărât ca fiecare 12 porţi să dea câte un car cu patru boi şi doi oameni pentru renovarea cetăţilor. Astfel, Oradea să fie ajutată de către comitatele exterioare Bihor, Crasna, Solnocul de Mijloc şi Maramureş, Ineul de comitatele Zarand,*

Cetăţile erau deservite de garnizoane conduse de căpitani, castelani sau prefecţi. La 14 iunie1540, nobilul Paul Bánk este castellanus Nova earcis Balwanyos (Gherla); patru ani mai târziu acesta apare într-un document cu intitulaţia praefectus arcis Balwynyos (Kádár, Tagány & Réthy, 1901); un alt act, din 1608, vorbeşte despre capitaneus Gabriel Haller din cetatea Făgăraşului (Sebestyén, 1992). Din componenţa personalului încadrat reţinem lefegiii permanenţi, printre care tunarii, artificierii, cunoscători ai luptelor de cetate, de regulă etnici nemţi. La Deva, în anul 1648, funcţionau două garnizoane, respectiv una „maghiară", alcătuită din 50 de persoane (5 decurii) şi o alta „germană", formată din 13 persoane, dintre care 2 tunari, un toboşar, restul de alte categorii, plus 10 decurii constituite din locuitori ai oraşului vechi, cu un total de 163 cetaşi (Andea, 2003).

Oastea ţării, numită şi „oastea cea mare", era organizată potrivit principiului naţiunilor privilegiate şi era convocată doar în mod excepţional. Ridicarea la oaste se făcea in nomine principis, în condiţii de criză internă sau de ameninţare externă, ori pentru organizarea unor campanii militare în afara hotarelor ţării, prin emiterea unor documente de mobilizare semnate şi pecetluite de suveran prin intermediul Cancelariei maior. Constituţiile Aprobate ale Transilvaniei statuau: „Dacă e nevoie să fie expediţie de război, fie generală, fie parţială, în conformitate cu starea lucrurilor şi a nevoilor, la porunca principilor, toate ordinele cu prerogative nobiliare sunt obligate să se ridice." (Constituţiile Aprobate, 1997). Dieta de la Cluj din 26 februarie 1543 insista asupra întreţinerii unui corp permanent de oaste format din 1500 de oameni, fiecare naţiune fiind obligată să furnizeze şi să întreţină câte 500 de soldaţi (Ardelean, 2019), toţi având asupra lor întregul inventar militar. Ulterior, numărul lor sporeşte, în funcţie de dimensiunea intervenţiei militare proiectate, de remarcat fiind convocarea-record: 70.000 de combataţi ardeleni din timpul principelui Bocskai. Pe la jumătatea secolului al XVII-lea, efectivele oştirii celei mari s-au stabilizat la 50-60000 de luptători.

Baza armatei o constituia, aşadar, contribuţia egală a fiecăreia dintre naţiunile privilegiate, potrivit sistemului Unio trium nationum. Vorbim, în primul rând, de unităţile de luptă ale comitatelor, care înlocuiau vechile banderii nobiliare din perioada voievodatului. La oaste se prezenta corpul comitatens în frunte cu comitele sau vicecomitele său, însoţit de nobilii locali cu oamenii lor, având ca steag simbolul heraldic al comitatului. De aceea banderiile comitatelor sunt denumite adesea „steaguri". A doua componentă o formau efectivele de secui combatanţi, constituiţi într-un corp separat, având propriii comandanţi, respectiv un general ajutat de căpitani scăunali şi vicecăpitani. Secuii au fost o resursă militară pe care principii se puteau baza mereu. În anul 1606, Ştefan Bocskai le cerea fruntaşilor din Secuime să-i trimită 2000 de combatanţi pedestraşi, îmbrăcaţi în uniformă roşie, puşcaşi buni,

Severin şi Hunedoara, iar comitatele din Ardeal să servească cetatea Gherla. Întrucât comitatul Alba se află departe, acesta să dea ajutor în bani, dar acolo unde a bântuit ciuma, localnicii să fie exceptaţi de a da care cu boi. Saşii care nu vor să facă nici ei excepţie, au promis că vor da 100 de care ce vor fi trimise la Gherla, în felul acesta (se consideră că) *şi ei prestează ca şi* comitatele (Monumenta, 1883).

împreună cu alţi 2000 de călăreţi lăncieri bine pregătiţi (Andea, 2003). În fine, cel de-al treilea corp al armatei Transilvaniei îl reprezentau saşii, mai puţin numeroşi ca secuii. Dieta de la Sighişoara din anul 1540 hotăra ca teutonicii să susţină material un număr de 3000 de soldaţi, numiţi „pedestraşi negrii", după culoarea veşmintelor ostăşeşti. Semnificativ este faptul că, printre soldaţii puşi la dispoziţie de districtele săseşti, identificăm şi români libertini, mai ales bistriţeni, constituiţi în decurii, organizaţi pe sate. Obligaţia militară a saşilor a fost răscumpărată de multe ori prin bani, aceştia angajându-şi mercenari ori contribuind cu logistica asediilor, renovării sau întreţinerii cetăţilor. Se alăturau călăreţii, pedestraşii şi tehnica de artilerie (aparatu bellico) puse la dispoziţie de oraşe şi târguri, din scaune şi districte, conform prevederilor Dietei (Dörner, 2003).

Armata putea fi completată în scop defensiv cu „miliţia portală", cu tradiţie în societatea militară transilvană. Astfel, dacă pericolul pentru ţară era unul major, iar structurile de securitate nu ar fi putut face faţă, principele se putea baza şi pe iobagii înarmaţi din care se compunea „miliţia". Potrivit hotărârilor Dietei de la Turda din 22 decembrie 1542, fiecare nobil era obligat să înarmeze câte un călăreţ bine pregătit la fiecare zece porţi fiscale (Acesta, în fapt iobag de pe un domeniu nobiliar, trebuia să se prezinte la data şi la locul stabilit de autorităţile centrale pentru a participa la campanii militare. Nobilul stăpân urma să fie sancţionat cu câte un florin pentru fiecare iobag care nu se prezenta la concentrare. Ulterior, acesta se putea întoarce împotriva supusului său, judecându-l şi pedepsindu-l în cadrul instanţei dominale pe care o prezida). Dacă nobilul refuza să se prezinte la oaste, putea fi decăzut din starea socială şi să-şi piardă cu totul averea, deoarece obligativitatea serviciului militar reprezenta principala îndatorire a unui aristocrat transilvan. Uneori, refuzul de a participa la o convocare putea atrage după sine chiar pierderea capului, fiind perceput ca o dovadă a infidelităţii faţă de ţară şi principele ei.

Potrivit pastorului Iacob Konrad Hiltebrandt, un sol suedez venit în misiune diplomatică la Alba Iulia în anul 1656 (Holban, Alexandrescu-Drescu Bulgaru & Cernovodeanu, 1973), oştirea lui Gheroghe Rákóczi al II-lea era alcătuită din 40000 de soldaţi recrutaţi de principe din Transilvania şi Ungaria Superioară, alături de 20000 de cazaci, 10000 de moldoveni conduşi de serdarul Grigore Hăbăşescu şi 8000 de munteni aflaţi sub autoritatea căpitanului Ovidoianu. Acelaşi autor descoperea între seimenii principelui câţiva infanterişti viteji, dar nestatornici în credinţă, originari din Tracia; deci, putem bănui prezenţa, e adevărat redusă, a unor elemente mercenare de origine balcanică. Cu o armată eterogenă, însă totuşi numeroasă, bine motivată şi bine echipată, principele Transilvaniei pleca în expediţia militară din Polonia dorind să obţină coroana acelui regat.

Ceea ce a urmat întreprinderii curajoase a ardelenilor s-a numit ruina exercitus Transylvaniae, respectiv, la 22 iulie, la Czarni Ostrov, în 1657, în apropiere de oraşul Trembowla, a fost îngropat mitul invincibilităţii armatei ardelene, mit construit („cu fier şi sânge") în timpul iluştrilor înaintaşi ai tânărului suveran, de Ştefan Bocskay, apoi de Gabriel Bethlen şi Gheroghe Rákóczi I. Epuizată şi părăsită de aliaţi (şi chiar de principe, care a ales să plece din tabără în

mare taină spre patrie), armata transilvană a fost o pradă facilă pentru sângeroşii tătari crâmneni instigaţi de Poartă. Floarea nobilimii, conducătorii armatei şi mulţi soldaţi au cunoscut umilinţa robiei tătare, fiind ulterior eliberaţi în baza unor sume mari cheltuite pentru răscumpărare, concomitent cu eforturile diplomatice ale domnitorilor români.

Ruinarea armatei şi disiparea ei în condiţiile crizei interne ce a urmat episodului polonez (1657-1660), alterarea capacităţii de apărare în primul rând datorită ocupării cetăţii Oradea de către turci şi falimentul economic au fost, pe lângă intervenţiile externe pustiitoare, cauzele principale ale decăderii statului autonom ardelean. Fără prieteni şi aliaţi externi puternici, Transilvania este ocupată şi integrată Imperiului Habsburgic la finele secolului al XVII-lea, perioadă în care instituţiile statului cunosc transformări radicale: funcţia de principe dispare, fiind înlocuită de cea de guvernator, dieta îşi restrânge sfera de prerogative, armata este practic compromisă şi desfiinţată după Războiul curuţilor (1703-1711), iar consiliul şi cancelaria princiară suferă modificări de esenţă.

ROLUL EDICTELOR MILITARE ÎN ÎNFĂPTUIREA JUSTIŢIEI

Performanţele armatei Transilvaniei nu ar fi fost posibile în lipsa unor reglementări juridice menite a conferi structurilor de conducere şi execuţie competenţe, organizare riguroasă şi disciplină de fier. Istoria dreptului scris ardelean nu abundă în referinţe specifice asupra unor corpusuri de legi distincte în domeniul militar, ba dimpotrivă. În cercetarea noastră am identificat câteva documente emise la nivel central sau local, care pot constitui eventuale „izvoare ale dreptului militar": Constituţiile Aprobate (*Approbatae Constitutiones*), hotărârile dietelor, edictele sau regulamentele militare ori conscripţiile militare. De precizat că în acea perioadă (secolul al XVII-lea) încă nu se făcea distincţia clară între codificarea faptelor penale în sine şi aspectele procedurale care ţin de „evidenţierea" lor - cercetare (*inquisitio*), judecare şi condamnare.

Despre dreptul militar sau „dreptul de război" vorbeşte, pentru prima dată în literatura juridică a Transilvaniei, Ştefan Werbőczy. În Titlul 4 al primei părţi din *Tripartitum,* el defineşte dreptul militar ca fiind „*ceremonia pornirii la luptă, încheierea de alianţe şi, la un semnal dat, atacul asupra duşmanilor"* (Werbőczy, 1897/2007). După cum am spune astăzi, dispoziţiile suveranului pentru mobilizarea armatei, purcederea la război, *mustra* ori rechiziţiile în caz de necesitate, precum şi tratatele de pace, armistiţiile ori alianţele militare încheiate sunt documentele care intră în sfera dreptului militar, elemente care-i conturează sediul materiei. Intră în această categorie şi *Approbatae*, document cu rol de constituţie a Transilvaniei (1653), ce stabilea reguli foarte clare şi detalii privind ridicarea la oaste, excepţiile, inspecţiile de război, încartiruirile şi armata permanentă (*Constituţiile Aprobate,*

1997). De precizat totuşi că nici Opus Tripartitum şi nici Constituţiile Aprobate nu excelau în oferirea unor soluţii procedurale, detaliate, pentru înfăptuirea justiţiei militare în domeniul penal.

Armata în sine era o concentrare eterogenă de indivizi cu felurite forme de instruire, provenind dintr-o varietate de medii sociale, din ţări diferite, atunci când oastea avea în componenţa sa şi mercenari, printre cei înrolaţi putându-se strecura şi indivizi predispuşi, din motive sociale, conjuncturale sau chiar patologice, la comiterea unor fapte circumscrise azi sferei penale sau contravenţionale. În prima jumătate a secolului al XVII-lea, informaţii despre problemele create de unii soldaţi ajung să fie discutate chiar în parlamentul ţării. De pildă, din documentele Dietei de la Alba Iulia, din 25 ianuarie - 17 februarie 1630, rezulta că: *„Mulţi dintre asasini, destrăbălaţi şi alţi răufăcători, pentru a scăpa de urmărire, vin şi se angajează ca ostaşi pedeştri sau călare, spre marea pagubă a unor oameni. Am hotărât [...] ca cei găsiţi cu astfel de fapte rele să fie prinşi şi pedepsiţi fără excepţie."* (*Monumenta*, 1883). Este vorba, desigur, de acei indivizi cu antecedente care, sub paravanul uniformei de soldat şi al statutului special conferit de haina militară, au comis fărădelegi în paguba unor particulari. Astfel, a apărut necesitatea elaborării unor norme destinate prevenirii şi descurajării unor asemenea elemente, instrumente menite a-i pedepsi în mod exemplar pe hoţii, trădătorii, dezertorii, criminalii sau alte categorii de infractori infiltraţi printre soldaţii de carieră.

Ştefan Werbőczy „teoretizează" răspunderea soldaţilor pentru infracţiunile comise, *pedepsirea crimei militare* fiind unul dintre subiectele de care este cu predilecţie interesat. Juristul enumeră în *Tripartitum* faptele considerate infracţiuni, insistând asupra „crimei" de *neprezentarea la oaste*, o inacţiune ce putea atrage sancţiuni penale drastice, mai ales în vreme de război, subiecţii putând fi atât militari din trupele regulate, cât şi soldaţi-mercenari sau componenţi ai unor formaţiuni de luptă organizate la nivel de comitate (Werbőczy, 1897/2007). În Constituţiile Aprobate identificăm articole referitoare la fapte comise şi de către potentaţi: *„Dacă în timpul campaniei militare vreun nobil ar săvârşi silnicii contra altora, sau alte fapte interzise, să fie permis, dacă ar vrea să-l trimită în judecată sub steag, să răspundă făptuitorului sub steagul comitatului său; dacă doreşte, poate fi trimis justiţiei militare, şi, decizându-se asupra faptei sale, să fie executată pedeapsa [...]; totuşi, judecătorii să nu atingă în felul acesta legile privitoare la pierderea moşiei şi să nu se încalce nici împricinaţii."* (*Constituţiile Aprobate*, 1997). Aşadar, un nobil suspect de săvârşirea unei infracţiuni avea posibilitatea de a alege între a fi judecat de comandantul steagului *comitatens* (comitele sau vicecomitele, care aveau şi calitatea de *judex*) ori de instanţa militară formată din ofiţeri.

Înmulţirea subiecţilor şi situaţiilor în care cei înregimentaţi puteau săvârşi abateri reclama o legislaţie specială. Aşa apar în secolele XVI-XVII regulamentele militare, numite şi *edicta*, elaborate de principe şi aplicabile tuturor celor aflaţi sub arme, indiferent de statutul social. Ele erau aduse la cunoştinţa ofiţerilor şi soldaţilor înainte de plecarea în campaniile militare ori pe timpul perioadelor de instruire (mustra). În textul acestor normative care reglementează viaţa de tabără, se regăsesc o serie de imperative: militarii să aibă un comportament creştinesc (să nu fure, să nu

mintă, să nu înjure numele Domnului sau să nu ducă o viaţă desfrânată), să nu stârnească panică în rândul camarazilor prin atitudinea personală sau prin răspândirea de ştiri false, să nu aibă contact cu inamicul, să fie vigilenţi etc.

Un astfel de edict este cel emis de regele Poloniei şi principe al Transilvaniei, Ştefan Báthóry, înaintea de a purcede în expediţia asupra oraşului Danzig din anul 1577. Regulamentul stabilea, în descrierea lui Ardelean (2011), un program special al taberei, cu un sistem de semne, semnale, parole şi consemne clare (*„Când aude sunetul tobelor, fiecare soldat trebuie să se alăture restului companiei sale, identificată printr-un stindard propriu sau steag”*), cu reguli de prevenire a incendiilor, cu restricţii privind accesul atelajelor, hangiilor sau negustorilor în campus (*„Accesul hangiilor şi al altor negustori în tabăra militară este interzis, aceştia primind locuri speciale în afara taberei”*), cu măsuri pentru gestionarea eficientă a turmelor de animale, cu reguli de prevenire a altercaţiilor (*„Bătăile dintre soldaţi înăuntrul sau în afara taberei militare sunt interzise; Cei care încalcă această regulă şi cauzează răni celorlalţi sunt pedepsiţi cu moartea; dacă bătaia se întâmplă fără arme, agresorilor le vor fi tăiate braţele”*) sau furturilor între soldaţi, dar mai ales cu un set de pedepse pentru vinovaţi care mergeau până la pedeapsa capitală (*„Dacă cineva fură mâncare, haine sau alte obiecte care aparţin altor soldaţi, va fi condamnat la moarte prin spânzurare*; *Cel care provoacă un foc înăuntrul taberei militare, intenţionat sau din greşeală, este pedepsit la moarte.”*).

Un *Edictum militare. Tempore partialis insurectionis, datum* (*in*) *anno 1671, die 10, Junii, Albae Juliae* (1892), în vremea principelui Mihai Apafi, mai exact cu ocazia organizării unei mustre parţiale la Someşeni, vine să introducă o stare de moralitate şi de disciplină spartană în rândul armatei. Această normă specială are la bază elemente de drept cutumiar codificate în regulamente similare emise anterior.

1. Dacă cineva înjură numele sfânt al Domnului să fie condamnat la moarte;
2. Dacă cineva se destrăbălează, faptă pentru care Sfânta Scriptură prevede moartea, să fie condamnat la moarte;
3. Dacă cineva atacă superiorul său, să fie condamnat la moarte;
4. Dacă cineva este trimis undeva pentru a sluji patria şi nu execută ordinul, să fie condamnat la moarte;
5. Dacă cineva răspândeşte zvonuri false, după gravitatea faptei să fie pedepsit cu loviri de bâtă sau condamnat la moarte;
6. De asemenea, dacă cineva primeşte scrisoare de la duşman sau discută cu acesta şi nu raportează superiorului, să fie condamnat la moarte;
7. Dacă cineva părăseşte straja, să fie condamnat la moarte;
8. Dacă cineva ridică arma împotriva propriului său camarad, să fie bătut cu bâta;
9. Cel ce accidentează sau omoară un camarad să fie pedepsit prin reciprocitate;
10. Dacă cineva rămâne în afara taberei militare, după ce s-a strigat numele lui Isus, să fie bătut cu bâta;

11. Dacă cineva atacă pe cei care aduc provizii pentru tabără, pentru fapta lor să fie condamnați la moarte;
12. Dacă cineva fură din proviziile taberei, să fie pedepsit prin bătaie cu bâta;
13. Dacă cineva fuge din tabără, să fie spânzurat pentru aceasta (Edictum militare, 1892).

Corpusul de articole are aplicabilitate exclusiv în perimetrul taberei militare. Riscurile pentru cei care încălcau edictul erau foarte mari; nu mai puţin de 10 dintre cele 13 articole îl puteau aduce pe soldatul indisciplinat, trădător, dezertor sau criminal în faţa călăului. Pentru faptele considerate grave şi pedepsite cu moartea, se practica execuţia prin decapitare, în cazul nobililor, şi prin spânzurare, în situaţia în care făptaşul era de o condiţie socială modestă (de exemplu, păstorii de turme rechiziționate sau cumpărate pentru armată care plecau din tabără fără permisiunea căpitanilor). În restul cazurilor cu pericol social redus erau aplicate pedepse corporale, adică bătaia cu bâta sau nuiaua. Parcă niciun text de lege, chiar specială, cum este cea de faţă, nu prevede pentru atâtea fapte ilicite pedeapsa cu moartea: *injuriile aduse Divinităţii, atacul asupra superiorului, uciderea camaradului, insubordonarea, părăsirea postului, răspândirea unor zvonuri false, trădarea prin transmiterea de secrete duşmanului sau simpla colaborare cu acesta, atacul convoaielor cu provizii sau dezertarea.* Unele dintre aceste abateri grave le regăsim codificate şi în legislaţia penală actuală, semn că, în ciuda trecerii timpului, moravurile nu s-au schimbat.

Una dintre cele mai comune fapte comise în timpul expediţiilor militare o reprezenta dezertarea, asociată cu fapta de trădare (*nota infidelitatis*). Soldatul care părăsea tabăra sau teatrul de operaţiuni era considerat damnat şi vagabond,[4] urmând a fi căutat, prins, închis şi deferit justiţiei.[5] În istoria militară a Transilvaniei, cel mai mare val de dezertări s-a produs cu ocazia campaniei principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea în Polonia, din anul 1657. Pe fondul eşecului politic şi diplomatic, armata transilvană s-a văzut izolată şi părăsită de aliaţi în mijlocul teritoriului inamic. Pe acest fond, *„[...] câteva mii de unguri şi români, dezertând şi fugind, au ajuns în patria lor fără nicio pierdere, mergând prin Moldova"*(Rusu, 2004). Într-un jurământ de fidelitate scris la 1658, soldatul ardelean Gábor Fay recunoştea: *„[...] în cursul expediţiei poloneze am evadat de lângă Alteţa sa, fără ca aceasta să ştie şi contra voinţei sale, şi, împreună cu mai*

[4]*[...]aici în Transilvania sunt mulţi ostaşi şi haiduci vagabonzi care nu pot arăta acte; aceştia să fie prinşi de către comiţii supremi şi vicecomiţii, căpitanii, craibirăii şi juzii de la sate şi nobilii şi să fie ţinuţi în detenţie până îşi dovedesc nevinovăţia. Iar dacă se dovedeşte că au săvârşit tâlhării sau abuzuri, să fie pedepsiţi* (Monumenta, vol. VI, 1881).

[5]Dieta de la Leţ, 25 octombrie-4 noiembrie 1600, prevede la Art. 18 următoarele*: Văzând vagabondajul şi tâlhăriile ce se petrec în ţară, din cauza haiducilor, călăraşilor şi pedestraşilor fără stăpâni, şi întrucât înainte, în Ardeal, astfel de oameni lipsiţi de plată nu au fost, ci aceştia au locuit dincolo de marginile ţării, de acum înainte haiducii, dacă vor rămâne în ţară, să-şi caute slujbă plătită. Iar dacă nu vor să slujească şi vagabondează prin sate, atacă oraşele şi săvârşesc distrugeri ori tâlhării ca şi latronii, atunci locotenenţii să-i prindă şi să-i spânzure, iar ostaşii de rând dintre ei să fie închişi* (Monumenta, vol. IV, 1878).

mulţi tovarăşi, am părăsit Polonia, abandonând-o pe Alteţa sa în ciuda obligaţiilor pe care le aveam ca servitor al său"(Rusu, 2004). Neprimind pedeapsa pe care totuşi ar fi meritat-o, declară că a rămas fidel lui Rákóczi şi întregii sale familii. Situaţia era aproape identică în tabăra moldovenilor. Şeful lor îi scria, la data de 4 iulie 1657, domnitorului Gheorghe Ştefan: *„Întrucât principele amână de la o zi la alta plata soldei noastre lunare [...] traversând Vistula, 500 de oameni au fugit, iată-ne fără ei*"(apud Jónás, 1964, p. 117).Majoritatea dintre dezertori nu şi-au primit pedeapsa, cu excepţia infanteriştilor mercenari din Tracia, *nestatornici în credinţă*, care fuseseră arestaţi la întoarcerea lor în Transilvania şi executaţi din porunca lui Rákóczi, la Alba-Iulia.

Interesant este faptul că o parte dintre aceste infracţiuni comise de militari, cum ar fi: *omuciderea, vătămarea corporală, deströbălarea* sau *sudalma*, sunt identificabile şi în „legislaţia civilă" a statului ardelean din acea perioadă. Pedepsele erau aceleaşi în ambele situaţii: condamnarea la moarte, faptele fiind considerate *maior potentia*, adică de o gravitate extremă. În schimb, pentru furtul de alimente se prefera doar bătaia cu nuiaua, probabil considerându-se că prejudiciul nu poate fi foarte mare. Furtul de cai şi, în general, furtul de animale era încadrat la fapte cu pericol social ridicat, situaţii ce în mod cert atrăgeau pedeapsa capitală, atât în spaţiul civil, cât şi în cel militar.

De regulă, soldaţii care, în timpul expediţiilor militare, săvârşeau infracţiuni de omor, tâlhărie, furt, lezarea superiorului, părăsirea străjii, dezertarea etc. erau judecaţi de comandanţii lor nemijlociţi, de exemplu hotnogul (locotenentul) sau căpitanul. Ei realizau actul de justiţie militară în procedură de urgenţă. Şi tot în procedură de urgenţă sentinţele erau puse în executare, având în vedere contextul în care aceste procese se consumau. Uneori vinovaţii erau condamnaţi şi executaţi fără respectarea etapelor unui proces penal. Din păcate, în stadiul actual al cercetărilor noastre nu am reuşit să aflăm dacă funcţionau mecanismele de apel la instanţele superioare, dar credem că, cel puţin în cazul nobililor condamnaţi, exista „portiţa" obţinerii graţierii din partea principelui.

Au fost situaţii când însuşi suveranul împărţea dreptatea, în baza dreptului său de comandant şi judecător suprem. La data de 15 iunie 1644, aflându-se în plină campanie militară în Ungaria Superioară cu ocazia Războiului de 30 de ani, Gheorghe Rákóczi I este pus în faţa soluţionării unei astfel de speţe. Principele şi magnaţii săi au părăsit Prešovul deplasându-se la Sárós şi, de acolo, mai departe, spre castelul Jeszenő, intenţionând să-l asedieze. Însă doi căpitani însoţiţi de oamenii lor au rămas în urma convoiului, jefuind un nobil local. Aflând de veste şi constatând probabil săvârşirea unei infracţiuni de *invasio* (pătrunderea prin forţă în casa nobilului şi confiscarea bunurilor mobile), principele dispune executarea ofiţerilor săi prin decapitare. Constatăm că, în situaţia de faţă, cei doi nu au comis neapărat o infracţiune incriminată de regulamentele militare (nici nu o identificăm în textul edictului), ci o faptă considerată de instanţele ardelene ca *maior potentia* sau *nagyobb hatálmaskodás*, îndreptată împotriva unui nobil, pentru care pedeapsa era

moartea. Iată că legile generale ale statului transilvan în materie penală aveau aplicabilitate şi dincolo de graniţele sale, cu ocazia campaniilor militare.

Alte regulamente interziceau soldaţilor profanarea de morminte în timpul expediţiilor. Cu ocazia aceleiaşi întreprinderi din *Respublica* polonă, în timpul asediilor oraşelor fortificate Lancut şi Lanckorona, potrivit cronicarului Georg Kraus, *„[...]ardelenii, cazacii, moldovenii şi muntenii pricinuiră pretutindeni pagube mari [...] siluiau şi necinsteau femei, spărgeau curţile nobililor, bisericile şi mănăstirile. Luau toate odoarele din biserici, se purtau foarte rău cu călugării şi preoţii, dezgropau morţii din morminte ca să caute giuvaieruri şi altele. Cerneau cenuşa morţilor ca să găsească mărgăritare şi făceau şi alte rele."* (Kraus, 1965). Din păcate, Gheorghe Rákóczi al II-lea nu a luat nicio măsură faţă de soldaţii care săvârşeau astfel de fapte, lucru ce explică degradarea disciplinei militare, dezertările şi scăderea autorităţii principelui pe timpul nefastului episod polon.

Soldaţii puteau săvârşi şi alte tipuri de abuzuri faţă de populaţia civilă, cum erau fost furturile sau rechiziţiile ilegale de animale. De multe ori, oamenii îşi ascundeau averile prin păduri, văgăuni muntoase sau în alte sate mai ferite de război. La 16 august 1669, aflat în cetatea Gherla, Mihail Apafi, principele Transilvaniei, le scria judelui primar şi celorlalţi juraţi ai oraşului Bistriţa despre faptul că, ţinând seama de plângerea iobagului său Grigore Orosz, le cere să ia măsuri pentru plata celor 8 miei ce i s-au luat acestuia, pe nedrept, de către locuitorii satului Unirea din district, cu prilejul adăpostirii oilor din calea soldaţilor (Serviciul Judeţean Cluj al Arhivelor Naţionale, 1669). Şi în această situaţie făptuitorii puteau răspunde, cel puţin teoretic, în faţa comandanţilor lor. Însă ştim foarte bine că, pe timpul războaielor, se puteau întâmpla multe abuzuri şi nenorociri, iar ofiţerii puteau fi mai degrabă preocupaţi de salvarea propriilor vieţi decât de împărţirea dreptăţii.

Să mai spunem că în armată funcţiona şi un sistem de recompense destul de generos, de care beneficiau soldaţii care se evidenţiau pe câmpul de luptă. În baza dreptului de război, exista obligaţia şefilor oştirii în ce priveşte plata *soldelor şi acordarea gradelor demnităţilor,* oferirea *coroanei cu lauri* sau *recompensarea cu lanţ din aur.* Cei victorioşi aveau drept *asupra prăzii de război,* beneficiind de *împărţirea justă a acesteia între participanţi, după aportul fiecăruia* (Werbőczy, 1897/2007)

În secolul al XVIII-lea, pe măsură ce integrarea Ardealului în Imperiul Habsburgic se consolida, sarcina coordonării structurilor de securitate internă şi externă va fi preluată de austrieci. Organizarea militară a Marelui Principat va căpăta noi dimensiuni, va cunoaşte instituţii noi şi legiuiri moderne, iar înfiinţarea regimentelor grănicereşti de-a lungul lanţului carpatic va duce la securizarea frontierelor şi la asigurarea unui climat de pace în arealul transilvan.

BIBLIOGRAFIE

Andea S. (2003). Instituţiile centrale şi locale în Transilvania. În V. Cândea (Ed.), *Istoria românilor* (Vol. V, p.725-127). Bucureşti: Editura Enciclopedică.

Ardelean, F. I. (2011). Military Justice, Regulations and Discipline in Early Modern Translylvanian Army. *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, Sibiu, *VIII*(1), 185-191.

Ardelean, F. I. (2019). *Organizarea militară a principatului Transilvaniei*. Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane.

Holban, M. (Coord.), Alexandrescu-Drescu Bulgaru, M. M., & Cernovodeanu, P. (1973). *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI. Editura Ştiinţifică: Bucureşti, 149-150.

Constituţiile Aprobate ale Transilvaniei (1653). (L. Marcu, ed.). (1997). Cluj-Napoca: Editura Dacia

Davies N. (2005). *God's playground. A history of Poland, By the Origins to 1795*. New York: Oxford University Press Inc.

Dáné, V. (2006). *Az őnagysága széki igy deliberála. Torda vármegye fejedelemségkori birósági gyakorlata*. Debrecen-Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Füzetek, 259, Ed. Erdélyi Múzeum - Egyesület és a Debreceni Egyetem Történelmi Kiadványa.

Dörner A. (2003). Transilvania între stabilitate şi criză (1457-1541), În I. A. Pop, & T. Nägler (Ed.), *Istoria Transilvaniei* (vol. I, p. 183-324). Cluj-Napoca: Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane.

Edictum militare. Tempore partialis insurectionis, datum anno 1671, die 10, Junii, Albae Juliae. (1892). În S. Szilágyi (Ed.), *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae - Erdély Országgyűlési emlékek* (1883). (Vol. XV). Budapest: Akadémia Könyvkiadó-Hivatala.

Hossu V. (2003). *Nobilimea Chioarului*. Baia Mare: Biblioteca Judeţeană „Petre Dulfu".

Jónás I. (1964). Appréciation de la campagne polonaise de 1657 en Transylvanie. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Historica, Tomus VI*, 109-121.

Kádár, J., Tagány, K., & Réthy, L. (1901). *Szolnok-Doboka Vármegye Monographiája* (Vol. I,). Dej: Demeter és Kiss könyvnyomdájában.

Kraus G. (1965). *Cronica Transilvaniei, 1608*-1665. Bucureşti: Editura Academiei RPR.

Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae - Erdély Országgyűlési emlékek. Vol. IV, VI, IX. (S. Szilágyi, Ed.) (1878, 1881, 1883). Budapest: Akadémia Könyvkiadó-Hivatala.

Pál E. (2006). *Regatul Sfântului Ştefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*. Cluj-Napoca: Editura Mega.

Pokoly J. (1901). Istoria instituţiei comitatului. În J. Kádár, K. Tagány, & L. Réthy (ed.), *Szolnok-Doboka Vármegye Monographiája* (vol. I, p. 345-350). Dej: Demeter és Kiss könyvnyomdájában.

Pop, I. A. (2003). Transilvania în secolul al XIV-lea şi în prima jumătate a secolului al XV-lea (cca. 1300-1456). În I. A. Pop, T. Nägler (Ed.), *Istoria Transilvaniei* (vol. I, p. 233-282). Cluj-Napoca: Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane.

Rusu, G. V. (2004). Cronicari, călători şi proiecte polone ale principilor ardeleni. Campania din Polonia a lui Gheorghe II Rákóczi (1657). În N. Edroiu, & I. A. Pop (ed.), *Studia medievalia* (Vol. I, p. 229-252). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Sebestyén G. (1992). *Cetatea Făgăraşului*. Bucureşti: Editura Tehnică.

Serviciul Judeţean Cluj al Arhivelor Naţionale. (1669). Fond Primăria Oraşului Bistriţa, Seria I, 17.540.

Werbőczy I. (2007). *Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Incliti Regni Hungariae per magistrum Stephanum de Werbewcz, personalis presentle regle majestatis locum tenentem.* În Moldovan I. F. (Ed. Şi Trad.), *Originea şi evoluţia instituţiei jurătorilor la români*. Dej: Editura Texte (lucrarea iniţială apărută în 1897).